

کتابشناسی احکام قرآن (براساس ترتیب قرن)

محمدعلی هاشم زاده

پیش درآمد

از آن جا که نخستین گام در پژوهش وسامان بخشی به هر موضوع، آشنایی کامل و دقیق از تحقیقات انجام شده در آن موضوع است و دوباره کاریها، پربار نبودن و ناستواری برخی پژوهشها، بیشتر به خاطر بی اطلاعی پژوهشگر از سرچشمه های بحث و منابع درخور مراجعه در آن موضوع است. شناسایی و شناساندن منابع و کتابشناسیهای موضوعی امری ضروری است که باید این مهم هرچه بیشتر و بهتر باروشهای جدید و کارآمد مورد توجه قرار بگیرد. باید گفت در این زمینه کمبودها بسیار است و تلاشهای صورت گرفته با کاستیهای فراوانی در کمیت و کیفیت روبه روست. جا دارد کتاب شناسان خبره و با تجربه به این مهم بپردازند تا ضمن معرفی فعالیتهای انجام شده به پژوهشگران، خلأهای موجود نیز روشن گردد تا پژوهشگران به تلاشهای روزآمد و نیازهای بایسته بپردازند.

کتابشناسیهای موضوعی قرآن که تاکنون فراهم آمده است نیز همانند موضوعات دیگر بسیار ناقص و غیرمتقن است و در آن استقصای کامل صورت نگرفته و پاسخ گوی نیاز پژوهشگران نیست. در این جا پیشنهاد می شود تمام کتابشناسیهای موجود که هر کدام بر اساس سلیقه خاصی تهیه و تنظیم شده است. به گونه موضوعی نیز تلفیق و یکجا تنظیم گردد مسلماً در این صورت بازدهی و ارزش این گونه کتابشناسیها به مراتب از کتابشناسیهای عمومی بیشتر خواهد بود.

به عنوان ارائه نمونه ای از این طرح بر آن شدیم تا آن جا که ممکن است و منابع در دسترس قرار دارد کلیه آثار قرآنی به گونه موضوعی و یکجا تهیه و تنظیم گردد. در همین راستا کتابشناسی قصه های قرآن با ارائه چهار صد و پنج اثر صورت گرفته و در مجله (آینه پژوهش) شماره ۲۰ به چاپ رسید و اینک کلیه آثار قرآنی در موضوع احکام قرآن که یکی از موضوعات مهم قرآنی است و از سوی دیگر مرتبط با احکام فقهی قرآن است، شناسایی و به پژوهشگران قرآنی و جویندگان احکام فقهی قرآن شناسانده می شود. نگارنده مدعی نیست که کلیه آثار احکام قرآن در این مقال ذکر شده، لکن همه منابعی که معرفی آثار نگاشته شده در زمینه احکام قرآن در آنها پیش بینی می شد که به بیش از پانزده منبع افزون می گردد، مورد کند و کاو قرار گرفته است. در ضمن هر منبع مورد استفاده با شماره مخصوص در ذیل هر عنوان آمده است، تا مستند و راهگشا برای مراجع پژوهشگران باشد. البته بسیاری از این آثار در منابع بسیاری ذکر گردیده که فقط یک منبع آورده شده است. منابع عبارتند از:

کتابخانه تخصصی مرکز فرهنگ و معارف قرآن. عناوینی که در این مرکز موجود است با علامت مشخص شده است.

الذریعة الی تصانیف الشیعه، تألیف آغا بزرگ تهرانی، شماره ۱.

دائرة المعارف بزرگ اسلامی، شماره ۲.

دائرة المعارف تشیع ، شماره ۳.

معجم المفسرین، تألیف عادل نویهض، شماره ۴.

البرهان فی علوم القرآن، تألیف زرکشی، چاپ بیروت، دارالمعرفة، تحقیق مرعشلی و دیگران، شماره ۵.

منابع اجتهاد، تألیف استاد محمدابراهیم جناتی، شماره ۶.

تفسیر شاهی (آیات الاحکام)، تألیف جرجانی، مقدمه آیت الله مرعشی نجفی، شماره ۷.

تفسیر آیات الاحکام، تألیف عبدالرحمن السایس و دیگران، مقدمه تحقیق حسن سماحی، شماره ۸.

فهرست مخطوطات آل البيت اردن، شماره ۹.

اتجاهات التفسیر فی القرن الرابع العشر، تألیف فهدالرومی، شماره ۱۰.

دائرة المعارف الاسلامیة، تألیف جمعی از مستشرقین، شماره ۱۱.

ومنابعی دیگر همچون: فهرست ابن ندیم، کشف الظنون حاجی خلیفه، طبقات مفسران داودی، سیوطی و ...

پس از شماره مخصوص منبع مورد نظر، شماره جلد و سپس صفحه آن ذکر شده است.

یادآوری: جهت مشخص شدن سیر تاریخی آثار نگاشته شده در موضوع احکام قرآن این کتابشناسی براساس ترتیب قرن از قرن دوم تا قرن پانزدهم تنظیم گردیده و اطلاعات داده شده از این قرار است:

نام اثر (که بیشتر عنوان احکام قرآن، آیات الاحکام و تفسیر آیات الاحکام است)، نام مؤلف، تاریخ تولد و وفات (مواردی که فقط تاریخ وفات باشد با علامت (م) مشخص شده است) مذهب مؤلف و مشخصات نشر (در صورت انتشار).

همچنین از مجموع یکصد و شصت و نه اثر یاد شده، هفتاد و شش اثر از مفسران شیعه امامیه، هشت اثر از مفسران زیدی و بقیه آثار از مفسران مذاهب چهارگانه اهل سنت و ظاهری است.

تفسیرهای فقهی

تفسیرهایی که براساس سبکهای خاصی نگارش یافته، خود بهترین منبع در آن موضوع به شمار می روند. به عنوان مثال، تفسیرهایی که به زاویه های تاریخی قرآن توجه خاص دارند، بهترین منبع در موضوع قصص قرآن هستند. همچنین تفسیرهایی که عنایت ویژه به مسائل فقهی قرآن دارند، بهترین اثر در احکام قرآن به شمارند. بسیاری از تفسیرها نیز به همین سبک تدوین شده اند. همچون: تفسیر اضواء البیان فی ایضاح القرآن بالقرآن، نوشته محمد امین الجکنی الشنقیتی؛ تفسیر ابی السعود؛ تفسیر جامع، تألیف سیدابراهیم بروجردی؛ المنیر فی العقیده والشریعة وال منهج، تألیف وهبة الزحیلی؛ مفاتیح الغیب، نوشته فخررازی؛ فتح القدير، تألیف شوکانی؛ روح المعانی، تألیف آلوسی و ...

یکی از مهم ترین این گونه تفسیرها، (الجامع لأحكام القرآن) نوشته محمد بن احمد انصاری قرطبی (۵۷۸-۶۷۱) است. ویژگی مهم این تفسیر، فقهی بودن آن است که به طور گسترده وارد

مباحث فقهی شده و به هنگام بحث از احکام فقهی به دیدگاههای فقیهان مذاهب می پردازد و در واقع یک موسوعه کامل فقهی است.

به عنوان مثال وی در ذیل آیه ۳ سوره بقره: (و یقیمون الصلّاة)، بیش از بیست مسأله فقهی را به شرح مورد بررسی قرار داده است. در ذیل آیه ۱۷۳ همین سوره: (انما حرّم علیکم المیتة)، سی و چهار مسأله فقهی مورد بررسی قرار گرفته و در ذیل آیه ۱۸۷ همین سوره: (أحلّ لکم لیل ة الصیّام الرّفث الی نساءکم)، سی و شش مسأله و در ذیل آیه ۲۸۲ همین سوره پنجاه و دو مسأله فقهی به شرح، مورد بحث قرار گرفته است که باین گستردگی، هیچ یک از تفسیرها و حتی می توان گفت کتابهای خاص احکام قرآن نیز نپرداخته اند. اگر مباحث فقهی این تفسیر تفکیک شود خود چند جلد می شود، همچنانکه فهرستهای موضوعی این تفسیر در مباحث فقهی هر کدام به بیش از دویست و بیست صفحه می رسد. از این روی، به خاطر ویژگی خاص این تفسیر در بخش کتابشناسی نام این تفسیر نیز آمده است.

در پایان این مقدمه یادکرد یک نکته ضروری است و آن این که بسیاری از پژوهشهای انجام شده در ارتباط با احکام قرآن اختصاص به بررسی و تفسیر موضوعی آیات، درباره یک موضوع خاص همچون نماز، روزه، جهاد یا دیگر احکام قرآن دارد که در این مقال از آوردن آنها خودداری شده است.

قرن دوّم

۱. احکام القرآن، یا تفسیر آیات الاحکام، (ابوالنضر) محمد بن السائب الکلبی الکوفی (م: ۱۴۶) شیعه (اصحاب حدیث). وی از اصحاب امام باقر و امام صادق (ع) است. ابن ندیم در کتاب الفهرست هنگام یادکرد کتابهای نوشته شده در موضوع احکام قرآن می نویسد: (احکام القرآن للک لبی رواه عن ابن عباس) این اثر غیر از تفسیر کامل قرآن است که محمد بن سائب نوشته و در کتابخانه استانبول به صورت خطی موجود است. وی یکی از مفسران مهم شیعه در قرن دوّم بوده و سیوطی در الاتقان می نویسد: (وی صاحب بزرگترین تفسیر قرآن بوده است). در کتب رجالی بر شیعه بودن وی تصریح شده است. (رجال مامقانی، ۱۱۹/۳؛ میزان الاعتدال، ذهبی، ۵۵۶/۳) (۱/۱/۴۲)

۲. تفسیر خمسّمأه آیه فی الاحکام، مقاتل بن سلیمان بن بشر الخراسانی البلخی (م: ۱۵۰) شیعه. وی از آغازگران فرقه بتریه است. (رک: ابن ندیم، ۲۲۷) این کتاب بین اصحاب حدیث تداول داشت و احمد بن حنبل ضمن ستایش از مضامین این کتاب، تألیف آن را به مقابل بن حیان نسبت می داد. (۲/۶/۶۸۰)

قرن سوّم

۳. احکام القرآن، حی بن آدم بن سلیمان الاموی (م: ۲۰۳) از فقیهان بتریه. (۲/۶/۶۸۰)
۴. تفسیر آیات الاحکام، ابوالمنذر هشام بن محمد بن السائب الکلبی الکوفی (م: ۶-۲۰۴) شیعه و از اصحاب صادقین (ع).

۵. احکام القرآن، محمد بن ادريس بن العباس بن عثمان الشافعي (۱۵۰-۲۰۴) سنی شافعی، بنیانگذار مذهب شافعی و دارای دو اثر در موضوع احکام القرآن:
- الف. مطبوع. گردآوری شده از نوشته های وی توسط بیهقی صاحب سنن (م: ۴۵۸) دمشق: مطبعة النوری؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۰، دار احیاء العلوم، ۱۴۱۰.
- ب. اثر خود مؤلف که زرکشی در البرهان (۲/۱۲۸) بدان اشاره کرده و نیز ابن ندیم (۴۱/، ۴۶۴) از آن یاد کرده است. با این وجود این کتاب را که حتی در سده ۵ ق / ۱۱ م: از میان رفته بود، با احکام القرآن منسوب به شافعی که در واقع، از نوشته های بیهقی است و سالها پس از تألیف فهرست ابن ندیم نوشته شده است نباید اشتباه کرد. (۲/۶/۶۸۹)
۶. احکام القرآن، جبیر بن غالب؛؟ (۴/۱/۱۲۴)
۷. احکام القرآن، احمد بن معذل (معدل) بن غیلان العبری (م: حدود ۲۴۰) مالکی. (۴/۱/۸۰)
۸. احکام القرآن، ابراهیم بن خالد معروف به ابو ثور کلبی (م: ۲۴۰) از فقیهان اهل حدیث با روشی نزدیک به شافعی. (۲/۶/۶۸۰)
۹. ایجاب (ایجاد) التمسک باحکام القرآن، یحیی بن اکثم بن محمد بن قطن التمیمی المروری (م: ۲۴۲) از فقیهان منفرد بصره. (۲/۶/۶۸۰)
۱۰. احکام القرآن، ابو عبد الله محمد بن ابراهیم عبدوس (م: ۲۴۵) سنی. (۸/۱/۸)
۱۱. احکام القرآن، علی بن حجر بن محمد السعدی المروری الخراسانی (۱۵۴-۲۴۶) حنفی. (۲/۶/۶۸۰)
۱۲. احکام القرآن، حفص بن عمر بن عبدالعزیز الازدی الدوری (م: ۲۴۶) از فقیهان اصحاب حدیث. (۲/۶/۶۸۰)
۱۳. احکام القرآن، خصاف احمد عمر (م: ۲۶۱) سنی.
۱۴. تفسیر خمسماًه آیه، ابوالمؤثر صلت بن خمیس بهلاوی، عالم اباضی عمان در سده ۳ ق. (۲/۶/۶۸۰)
۱۵. احکام القرآن، محمد بن عبدالله معروف به ابن الحکم (۱۸۲-۲۶۸) مالکی. (۴/۲/۵۵۶)
۱۶. احکام القرآن، داود بن علی الظاهری الاصفهانی (۲۰۱-۲۷۰ یا ۲۷۳) ظاهری. (۲/۶/۶۸۰)
۱۷. احکام القرآن، اسماعیل بن اسحاق الازدی البصری الجهضمی (۱۹۹ یا ۲۰۰-۲۸۲) مالکی. ابن ندیم می نویسد: (۴۰/، ۲۵۲) کتابی است بزرگ. (۲/۶/۶۷۹)

قرن چهارم

۱۸. آیات الاحکام (احکام القرآن)، قاسم بن اصبغ بن محمد القرطبی الاندلسی (۲۴۷-۳۰۴) مالکی. (۴/۱/۴۳۱)
۱۹. احکام القرآن (آیات الاحکام)، علی بن موسی بن یزاد القمی الحنفی (از پیشوایان حنفی در زمان خود) (م: ۳۰۵) حنفی. (۴/۱/۳۸۹)

۲۰. احکام القرآن، محمد بن احمد بکیرالبغدادی (م: ۳۰۵) مالکی. به عقیده ابن عبدالبر، این کتاب در عرض سنن ترمذی و مختصر ابن عبدالحکم در موضوع خود بهترین اثر به شمار می رفته است (ابن خیر، ۱۲۱). (۲/۶/۶۷۹)
۲۱. احکام القرآن، ابوالاسود موسی بن عبدالرحمن معروف به قطان (۲۳۲-۳۰۹ یا ۳۰۶) مالکی. در ۱۲ جزء. (۴/۲/۶۹۲)
۲۲. احکام القرآن، احمد بن محمد بن زیاد الفارسی (م: ۳۱۸) مالکی. در ۱۰ جزء. (۴/۲/۷۵۷)
۲۳. احکام القرآن، ابو جعفر احمد بن احمد القیروانی (م: ۳۱۹) سنّی. (۸/۱/۸)
۲۴. احکام القرآن، احمد بن محمد بن سلامه الازدی الطحاوی (۲۳۹-۳۱۹ یا ۳۲۱) حنفی. این کتاب در کتابخانه وزیر کبری ترکیه موجود است. (۴/۱/۵۹)
۲۵. احکام القرآن، عبدالله بن احمد معروف به ابن المغلس (م: ۳۲۴) ظاهری. (۳۰۳/۱/۴)
۲۶. احکام القرآن، بکر بن محمد بن العلاء بن محمد القشیری (۲۶۴-۳۴۴) مالکی. این کتاب، مختصری از کتاب اسماعیل بن اسحاق قاضی بوده است. (ابن خیر ۵۲-۵۳، زرکشی ۲/۳) (۲/۶/۶۷۹)
۲۷. احکام القرآن (شرح احکام القرآن) ابومحمد قاسم بن اصبع القرطبی (۲۷۳-۳۴۰ یا ۳۵۵) مالکی. (۲/۶/۶۷۹)
۲۸. احکام القرآن، محمد بن قاسم بن شعبان (م: ۳۵۵) مالکی. (ذهبی، ۱۶/۷۸) (۱۲/۶/۶۷۹)
۲۹. الانباه علی استنباط الاحکام من کتاب اللّه (الانباء عن الاحکام من کتاب اللّه - احکام القرآن)، منذر بن سعید بن عبدالله ابوالحکم البلوطی (۲۷۳-۳۵۵) مالکی. (ابن خیر، ۵۴، حاجی خلیفه، ۲۰/۱) (۶۸۶/۲/۴) (۲/۶/۶۷۹)
۳۰. احکام القرآن (شرح احکام القرآن)، ۵ جلد، احمد بن علی جصاص الرازی (۳۰۵-۳۷۰ یا ۳۷۶) حنفی. این کتاب بارها از جمله سالهای ۱۳۳۵-۱۳۳۸ ق در استانبول: مطبعة اوقاف الاسلامیه، قاهره: مطبعة السلفية مطبعة البهیة، بیروت: دارالکتب العربی، دارالفکر و داراحیاء الت راث العربی، چاپ شده است که مشهورترین کتاب در این زمینه از نویسندگان حنفی به شمار می آید.
۳۱. احکام القرآن، محمد بن الحسین بن محمد ابویعلی (۳۸۰-۴۵۸) (۴/۲/۵۲۰)
۳۲. (تفسیر) آیات الاحکام (احکام القرآن)، عبّاد بن عباس بن عبّاد الطالقانی (۳۸۵) سنّی. (در الذریعة به عنوان شیعه و متوفی ۳۳۵ ذکر شده). (۴/۱/۲۵۳)
۳۳. شرح آیات الاحکام، کافی الکفاه صاحب اسماعیل بن عبّاد (م: ۳۸۵) شیعه.

قرن پنجم

۳۴. احکام القرآن، احمد بن علی الربعی معروف به الباغانی (۳۴۵-۴۰۱) مالکی. (۴/۱/۴۸)
- ۳۵-۳۶. الف) مختصر احکام القرآن
- ب) المأثور عن مالک فی احکام القرآن و تفسیره، مکی بن ابیطالب القیسی القیروانی (م: ۴۳۸). (۴/۲/۶۸۴)

۳۷. احکام القرآن، محمد بن علی بن احمد بن ابی حزم (۳۸۴-۴۵۶) ظاهری. لبنان: دارالآفاق الجدیدة. (۵/۲/۱۲۸)

۳۸. احکام القرآن، حافظ ابوبکر احمد بن الحسین البیهقی (م: ۴۵۸) شافعی. وی تمامی گفتارهای پراکنده شافعی را در زمینه احکام القرآن از لابه لای آثار با مانده او گردآوری کرده و در قالب کتابی تدوین کرده که در واقع جایگزین کتاب مفقود شافعی گردیده است. این کتاب با عنوان احکام القرآن شافعی بارها به چاپ رسیده و در برخی نسخ خطی آن عنوان کتاب به صورت مجموعه کلام الشافعی من احکام القرآن آمده است.

۳۹. آیات الاحکام، محمد بن الحسین بن محمد بن الفراء ابویعلی کبیر (۳۸۰-۴۵۸) حنبلی. (۲/۶/۶۷۹)

قرن ششم

۴۰. احکام القرآن، ۴ جلد در ۲ مجلد، علی بن محمد الطبری، معروف به الکیاهراسی (م: ۵۰۴) شافعی. بیروت: دارالکتب العلمیه، دوّم، ۱۴۰۵.

۴۱. احکام القرآن (آیات الاحکام)، ۴ جلد، محمد بن عبدالله اندلسی اشبیلی معروف به ابن عربی (۴۶۸-۵۴۳) مالکی. بیروت: دارالفکر، ۱۳۹۴-قاهره: (۱۹۵۷-۱۹۵۹) به کوشش علی محمد بجاوی. مؤلف خود اختصاری از آن با عنوان (الاحکام الصغری) فراهم آورده است که به صورت خطی در برخی کتابخانه های رباط و فاس در مغرب نگهداری می شود. حاجی خلیفه (۲۰/۱) گوید: این کتاب تفسیر پانصد آیه متعلق به احکام مکلفین است، لکن با تحقیقی که شده، در این کتاب حدود هزار آیه قرآن که پیرامون احکام است، تفسیر شده است. این کتاب یکی از مهم ترین کتابهای احکام قرآن مذهب مالکی است.

۴۲-۴۳. فقه القرآن ۲ جلد و شرح آیات الاحکام، قطب الدّین سعید بن هبة اللّٰه راوندی (م: ۵۷۳) شیعه. قم: کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی، دوّم، ۱۴۰۵، تحقیق سید احمد حسینی به اهتمام سید محمود مرعشی. مرحوم آغابزرگ تهرانی در الذریعه (۴۲/۱) می نویسد: شرح آیات الاحکام از غیر فقه القرآن است همچنان که در امل الامل بدان تصریح شده، لکن صاحب ریاض گوید همان فقه القرآن است. این کتاب در کتابخانه شیخ هادی کاشف الغطاء در نجف و نیز در کتابخانه حاج آقا سید اسدالله اصفهانی (م: ۱۳۳۳) (۲۳۸/۱/۳) موجود است.

۴۴. تفسیر آیات الاحکام، ابوالحسن محمد بن حسین بیهقی نیشابوری کیدری (م: حدود ۵۷۶) شیعه. (۶/۸)

۴۵. مختصر احکام القرآن، عبدالمنعم بن محمد الانصاری اندلسی الغرناطی (ابن الفرس) (۵۲۴-۵۹۷،۹) مالکی. (۴/۱/۳۳۵)

۴۶. تفسیر سورتی آل عمران و النساء من کتاب احکام القرآن، عبد المنعم بن محمد الانصاری الغرناطی (ابن الفرس) (۵۲۴-۵۹۹ یا ۵۹۷) مالکی. لیبی: الدار الجماهیریة للنشر، اوّل، ۱۹۸۹، تحقیق از محمد ابراهیم یحیی. I

قرن هفتم

۴۷. کتاب فی احکام القرآن، محمد یحیی بن احمد بن خلیل الشلوبین الاشبیلی (م: ۶۴۰) مالکی. (۴/۲/۶۴۸)
۴۸. آیات الاحکام (جامع احکام القرآن)، ابوبکر صائغ الدین یحیی بن سعدون الازدی الاندلسی (م: ۶۷۰) مالکی. (۶/۱۱)
۴۹. الجامع لاحکام القرآن (تفسیر قرطبی)، محمد بن احمد الانصاری القرطبی (۵۷۸-۶۷۱) مالکی. (این اثر با وجود این که مباحث فقهی را به تفصیل دربردارد در کنار تفسیرهای عمومی طبقه بندی می شود که به جهت ویژگی خاص آن در این بخش نیز آورده شد.)

قرن هشتم

۵۰. التبیان فی احکام القرآن، علی بن حسین بن عبدالعزیز ابن ابی الأحوص (م: ۷۰۰) مالکی. (۵/۲/۱۲۹)
۵۱. شرح آیات الاحکام، السید یحیی بن حمزه بن علی الحسنی الزیدی الیمانی (م: ۷۴۹) زیدی. (۶/۱۰)
۵۲. انوار المضيئة علی آیات الاحکام، سید محمد بن هادی بن تاج الدین، زیدی. (۲/۶/۶۸۰)
۵۳. تفسیر آیات الاحکام، محمد بن ابی بکر الدمشقی الزرعی معروف به ابن قیّم الجوزیة (م: ۷۵۱) حنبلی. (۶/۱۲)
۵۴. احکام القرآن (القول الوجیز فی احکام الكتاب العزیز)، احمد بن یوسف بن عبدالدايم الحلبی معروف به سمین (م: ۷۵۶) شافعی. (صاحب الدرالمصون در اعراب قرآن ۱۱ ج) (۴/۱/۸۴)
۵۵. تلخیص (تهذیب) احکام القرآن، محمد (محمود) بن احمد بن مسعود سراج قونوی (م: ۷۷۷ یا ۷۷۰) حنفی. (۲/۶/۶۷۹)
۵۶. النهاية فی تفسیر الخمسمائة آية فی احکام القرآن (منهاج الهدایة فی شرح آیات الاحکام الخمسمائة منهاج الهدایة فی تفسیر آیات الاحکام)، احمد بن عبدالله سعید بن المتوج البحرانی (م: حدود ۷۷۱) شیعه. (در معجم المفسرین عادل نویهض، تاریخ وفات او ۸۲۰ ذکر شده است.) (۴۲/۱/۱)
۵۷. احکام الراي من احکام الآی، شمس الدین محمد بن عبدالرحمن ابن صائغ (م: ۷۷۶) حنبلی. (۲/۶/۷۶۹)

قرن نهم

۵۸. تیسیر البیان فی احکام القرآن، محمد بن علی بن عبدالله الخطیب نورالدین بن علی الموزعی (م: ۸۲۵) سنی. تاریخ کتابت آن ۸۰۸ و جلد اول خطی آن در بصره، و ۵۰۰ صفحه است. (۴/۲/۵۸۸)

۵۹. کنزالعرفان فی فقه القرآن، فاضل مقداد بن عبدالله السيوري الاسدى الحلى (م: ۸۲۶) شيعه. تهران: مكتبة المرتضويه، ۱۳۴۳. ۲
۶۰. الثمرات اليانعة و الاحكام الواضحة القاطعة، يوسف بن احمد بن محمد نجم الدين الثلاثي اليماني (م: ۸۳۲) سنّی. (مخطوط در ۳ مجلد) (شافي العليل ۱/۱۱)
۶۱. آيات الاحكام، ناصر بن احمد بن عبدالله ابن متوج البحراني، شيعه. (سيد حسن صدر گوید: در كتابخانه های نجف آن را دیده است.) (۱/۱/۴۲)
۶۲. آيات الاحكام، احمد المهدي لدين الله بن يحيى الحسنى اليماني الصنعائى (م: ۸۴۰) زیدى. (۶/۱۰)
۶۳. حصر آيات الاحكام الشرعيه، محمد بن ابراهيم بن على (۷۷۵-۸۴۰) زیدى. (نسخه ای از آن به شماره ۶۹۸ در كتابخانه جامع كبير صنعا موجود است.) (۳/۴/۵۲۴)
۶۴. احكام القرآن، احمد بن على معروف به ابن حجر عسقلانى (۷۷۳-۸۵۲) شافعى. (۶/۱۲)
۶۵. آيات الاحكام، ناصر بن جمال الدين (م: حدود ۸۶۰) شيعه. (محتمل است همان شماره ۶۲ باشد.)
۶۶. شافي (شفاء) العليل فى شرح (تفسير) الخمسمائة آية من التنزيل (تفسير آيات الاحكام يا شرح آيات الاحكام الفارقة بين الحلال و الحرام)، عبدالله بن محمد النجرى اليماني (۸۲۵-۸۷۷) زیدى. صنعا، يمن: مكتبة الجيل الجديد، بيروت: مؤسسة الكتب الثقافية، اول، ۱۴۰۶. ۶۷. معارج السؤؤل و مدارج المأمول فى تفسير آيات الاحكام (تفسير اللباب و تفسير معارج السؤؤل هردو یکی است)، كمال الدين حسن بن شمس الدين محمد الاسترآبادى (م: حدود ۹۰۰) تأليف سنه ۸۹۱، شيعه. (۱/۱/۴۲)
- قرن دهم
۶۸. آيات الاحكام، شرف الدين على بن محمد شهفتيكي (شيفنكى - شهفينكى) مشهدى (م: ۹۰۷) شيعه. (۱/۱/۴۲)
۶۹. الاكليل فى استنباط التنزيل، عبدالرحمن جلال الدين السيوطى (۸۴۹-۹۱۱) شافعى. بيروت: دارالكتب العلميه، دوّم، ۱۴۰۵، تحقيق از سيف الدين عبدالقادر الكاتب.
۷۰. معدن العرفان فى فقه مجمع البيان لعلوم القرآن، ابراهيم بن حسن الدراق (اوائل قرن ۱۰) شيعه. نسخه خطى آن در دانشگاه لس آنجلس آمريكا و كتابخانه مركزى دانشگاه تهران موجود است. (۹/۱/۷۲۳)
۷۱. شرح آيات الاحكام، محمد بن يحيى صعدي يمانى (۹۵۷) زیدى. (۶/۱۰)
۷۲. تفسير شاهى او آيات الاحكام، سيداميرابوالفتح بن اميرحسينى شريفى جرجانى (م: ۹۷۶) يا (۹۸۶)، شيعه. تهران: انتشارات نويد ۱۳۶۲، مصحح و معلق، ميرزا ولي الله اشراقى سرايى.
۷۳. آيات الاحكام، محمد بن حسن طبسى، شيعه. به نقل از مقدس اردبيلى در زبدة البيان. در كتابخانه آستان قدس رضوى موجود است. (۱/۱/۴۳)

۷۴. زبدة البيان فى شرح آیات الاحكام (احكام القرآن - تفسير آیات الاحكام)، احمد بن محمد معروف به مقدس اردبیلی (م: ۹۹۳) شيعه. تهران: مكتبة المرتضوية، تحقيق از محمدباقر بهبودى.

قرن يازدهم

۷۵. آیات الاحكام، محمد (محمود) بن على حسينى المرعشى (م: ۹۰۰ به بعد) شيعه. (درزمان حكومت شاه طهماسب اول صفوى) (۶/۹)

۷۶. انوار القرآن فى احكام القرآن، محمد كافى بن حسن بسندى (بوسنوى) اقحصارى (م: ۱۰۲۵) حنفى. (۶/۱۱)

۷۷. مسالك الافهام الى آیات الاحكام، فاضل جواد كاظمى (م: قرن ۱۱) شيعه. تهران: مكتبة المرتضوية، تصحيح از محمد باقر بهبودى، تحقيق از محمد باقر شريف زاده.

۷۸. (تفسير) آیات الاحكام، محمد بن على بن ابراهيم استرآبادى معروف به ميرزا محمد (م: ۱۰۲۶ يا ۱۰۲۸)، شيعه. تهران: مكتبة المعراجى. در امل الأمل و لؤلؤة البحرين با عنوان شرح آیات الاحكام نام برده شده.

۷۹. (تفسير) آیات الاحكام، رفيع الدين محمد حسينى مرعشى (م: ۱۰۳۴) شيعه. محتمل است همان شماره ۷۶ باشد. (۹/۶)

۸۰. تفسير قطب شاهى فى شرح آیات الاحكام، محمد يزدى معروف به شاه قاضى (م: ۱۰۴۰) شيعه. تأليف در سال ۱۰۲۱، (۶/۹)

۸۱. تفسير شاهى، عبدالمحمد بن سلطان على بن فتح الله بدخشى، تأليف در ۱۰۵۷. نذير احمد در مجله انجمن آسيابى بنگال صفحه ۲۲۲، شماره ۸، جلد ۱۵، سال ۱۹۱۸ از آن ياد کرده است.

۸۲. منتهى المرام فى شرح آیات الاحكام، محمد بن الحسين الامام القاسم الحسنى (م: ۱۰۶۷) سنى. دار اليمينية، دؤم، ۱۴۰۶. I

۸۳. فتح ابواب الجنان فى تفسير آیات الاحكام، محمد بن حسين عاملى (م: حدود ۱۰۸۰) (۶/۹)

۸۴. آیات الاحكام الفقهية (فارسى)، مولى ملك على تونى، تاريخ كتابت ۱۰۹۸ يا ۱۰۶۸، شيعه. در خزانه رضوى موجود است. (۱/۱/۴۲)

۸۵. مفاتيح الاحكام فى شرح آیات الاحكام القرآنية، محمد سعيد بن سراج الدين طباطبائى قهپائى (م: ۱۰۹۲) شيعه. اين كتاب، شرح زبدة البيان مقدس اردبیلی است. (سال ۱۰۹۲ شايد سال تأليف باشد). (۵/۲/۱۲۹)

قرن دوازدهم

۸۶. احكام القرآن، آقاحسين خوانسارى (م: ۱۱۰۰) شيعه. (۷/۱/۲۴)

۸۷. انوار القرآن فى احكام (آيات) القرآن، محمد شمس الدين ابوبكر هروى بخارى (م: ۱۱۰۹) حنفى. (۶/۱۱)

۸۸. حواشى زبدة البيان، سيدنعمت الله موسى جزائرى (۱۰۵۰ - ۱۱۱۲) شيعه. (۳/۴/۵۴۵)

٨٩. احكام القرآن، شيخ جعفر القاضي (م: ١١١٥)، شيعه.
٩٠. احكام القرآن، سليمان بن عبدالله البحراني (م: ١١٢٢) شيعه. (٧/١/٢٥)
٩١. حاشية على زبدة البيان في تفسير أحكام القرآن، ميرزا محمد تنكابني معروف به سراب تنكابني (١٠٤٠-١١٢٤) شيعه. از مخطوطات كتابخانه آيت الله مرعشي نجفي شماره ٤٩٣٢. (٣/٤/٥٤٦)
٩٢. احكام القرآن، اسماعيل حقي بروسوي (م: ١١٢٧) حنفي، صاحب تفسير روح البيان. (١١/٦)
٩٣. التفسيرات الأحمديّة في بيان الأحكام الشرعية، احمد بن سعيد ملاجيحون جونفوري (١٠٤٧-١١٣٠) شيعه. بمبئي: مطبعة الكريمية، ١٣٢٧، باحواشي مولي رحيم بخش.
٩٤. أحكام القرآن، ميرمحمد صالح بن عبد الواسع خاتون آبادي (م: ١١٣٠) شيعه. (٧/١/٢٤)
٩٥. اساس سلطان المؤمنين باقتباس علوم الدين عن النبراس المعجز المبين في تفسير الآيات التي هي الأحكام الأصلية والفرعية، سيد محمد حيدر (بن) على الموسوي العاملي المكي (م: ١١٣٩) شيعه. (٦/٩)
٩٦. تحصيل الاطمينان في شرح زبدة البيان في تفسير آيات الأحكام من القرآن، ميرمحمد ابراهيم القزويني معروف به مير ابراهيم (١٠٦٩-١١٤٩) شيعه. ناتمام. (٧٥٨ و ٩/٦٤١)
٩٧. قلائد الدرر في بيان آيات الأحكام بالأثر، احمد بن اسماعيل الجزائري النجفي (م: ١١٥٠) شيعه. نجف: مطبعة الآداب - مكتبة النجاح در ٣ جلد. دريك جلد نيز به چاپ رسیده است.
٩٨. آيات الأحكام، سيد حسين بن المير ابراهيم الحسيني القزويني (احتمالاً قرن ١٢) شيعه. (٧/١/٢٤)
٩٩. آيات الأحكام، سيد شمس الدين محمد الحسيني المرعشي (م: ١١٨١) شيعه.
- ١٠٠-١٠١. مدارك الأحكام (انوار القرآن)، عبدالله بلخي (م: ١١٨٩) حنفي.
١٠٢. آيات الأحكام، مولي محمد كاظم طبرسي (م: ١١٩٠) شيعه. (٧/١/٢٥)

قرن سيزدهم

١٠٣. نمط الدرر، محمد بن الحسن الخراساني (م: ١٢٠٠) شيعه. (٧/١/٢٥)
١٠٤. آيات الأحكام، سيد محمد ابراهيم الحسيني المرعشي (م: ١٢٤٠) شيعه. (٢٥/١/٧)
١٠٥. تقريب الأفهام في تفسير آيات الأحكام، سيد محمد علي قلي بن محمد حسين الموسوي النيشابوري الكنتوري الهندي (م: ١٢٦٠) شيعه. (١/٤/٣٦٦)
١٠٦. دلائل المرام في تفسير آيات الأحكام، محمد بن جعفر بن سيف الدين استرآبادي معروف به شريعتمدار، صاحب كتاب آب حيات (م: ١٢٦٣) شيعه. ناتمام. (١/٨/٢٥٢)
١٠٧. آي أحكام القرآن (كتاب أحكام القرآن)، عبدالله ابو محمد الحسيني الهندي (م: ١٢٧٠) حنفي. (٦/١١)
١٠٨. الوجيز في تفسير آيات الأحكام، عبد الحسين بن ابراهيم المخزومي (م: ١٢٧٩) شيعه. در معجم المفسرين نويهض، ١٢٧٩ تاريخ تولد ذكر شده و وفات نامعلوم است. (٦/١١)

قرن چهاردهم و پس از آن

۱۰۹. منار الاسلام فی شرح آیات الأحكام، احمد زینی دحلان حسینی، مفتی مکه (م: ۱۳۰۴) شافعی. (۶/۱۲)

۱۱۰. نیل المرام فی شرح آیات الأحكام (نیل المرام من تفسیر آیات الأحكام)، محمد صدیق حسن خان ملک (۱۲۴۸-۱۳۰۷) حنفی. بیروت: دار الرائد العربی، ۱۴۰۳. وی صاحب تفسیر فتح البیان فی مقاصد القرآن در ۱۰ و ۱۵ جلد است.

۱۱۱-۱۱۲. نثر الدرر الأیتام فی شرح آیات الأحكام (بسیط) - الدرر الأیتام فی تفسیر آیات الأحكام (وجیز)، (مولی محمد) علی بن جعفر الاسترآبادی شریعتمداری (م: ۱۳۱۵) شیعه. صاحب کتاب درر الأحكام. گفته شده (الدرر الأیتام) از (نثر الدرر) استخراج شده (۱/۸/۱۱۹)

۱۱۴. أحكام القرآن، سید شرف الدین علی الحسینی المرعشی (م: ۱۳۱۶) شیعه. (۷/۱/۲۵)

۱۱۵. الفتوحات الربانیة فی تفسیر ما ورد فی القرآن من الأوامر والنواهی الالهیة، ۲ جلد، عبد العزیز (محمد بن عبد العزیز) بن عمر اسم بن حسن الکریدی (م: پس از ۱۳۲۴) سنی. (۴/۱/۲۸۹)

۱۱۶. لب الألباب فی تفسیر أحكام الكتاب، عبد علی ابن أبی القاسم جعفر بن السید المهدی الموسوی الخوانساری (م: ۱۳۳۶) شیعه. (۱/۸/۲۸۳)

۱۱۷. آیات الأحكام فشندی، محمد علی مشهور به شیخ حمزه علی (۱۲۶۷-۱۳۳۸) شیعه. (۳/۴/۵۶۴)

۱۱۸. مقلاد الرشاد فی شرح آیات الأحكام، محمد بن فضل الله موسوی ساروی (م: ۱۳۴۲) شیعه. (۶/۱۰)

۱۱۹. موضح آیات الأحكام فی شرحها (موضح الأحكام فی شرح آیات الأحكام). محمد مهدی بنابی مراغه ای (م: حدود ۱۳۴۵ یا ۱۳۶۵) شیعه. (۶/۱۰)

۱۲۰. آیات الأحكام، اسماعیل بن نقی التبریزی (تولد یا وفات: ۱۲۹۵) شیعه. (۱/۱/۴۲)

۱۲۱. آیات الأحكام، محمد باقر بن محمد حسن قاینی بیرجندی (۱۲۷۶-۱۳۵۲) شیعه، صاحب کتاب بغیة الطالب وکبریت الأحمر و... (۱/۱/۴۳)

۱۲۲. تفسیر آیات الأحكام من سورة النساء، محمد بن محمد الخانجی (م: ۱۳۶۳)، این اثر خطی در کتابخانه غازی خسرو ساریوو (بوسنی وهرزگوین) موجود است. (۸۲۸/۲/۹)

۱۲۳. شرح آیات الأحكام، یحیی بن محمد الحسنی (م: ۱۳۶۷) زیدی. (۶/۱۰)

۱۲۴. آیات الأحكام، سید محمد ابراهیم الحسینی الاصفهانی (م: ۱۳۷۷) شیعه. (۷/۱/۲۵)

۱۲۵. تفسیر آیات الأحكام، محمد عبد الله دراز (م: ۱۳۷۷) سنی. (۴/۲/۵۶۴)

۱۲۶. آیات الاحكام، طرز دادرسی و مسؤولیت کیفری در حقوق اسلام، ابراهیم خجسته. در نشریه سایبان، سال ۱۳۲۸ و در رشت به چاپ رسیده است.

۱۲۷. آیات الأحكام، شیخ خلف آل عصفور البحرانی، (م: اواخر قرن ۱۴) شیعه. (۷/۱/۲۵)

۱۲۸. الجمان الحسان فی أحكام القرآن، سید محمود بن مهدی الموسوی (متولد ۱۳۴۵) شیعه. تهران: چاپ سنگی، ۱۳۷۸، نجف: ۱۳۷۹ (۵/۲/۱۳۰)

١٢٩. آيات الأحكام، علامه قاضى حسين بن العمرى اليمانى الصناعى (م: حدود ١٣٨٠) زيدى. (٦/١٠)
١٣٠. الفتاوى، محمود شلتوت (١٣١٠-١٣٨٣) سنى. بيروت: دارالقلم.
١٣١. تفسير آيات الأحكام وفق المذهب الجعفرى والمذاهب الأربعة، سيد محمد حسين طباطبائى يزدى (١٣٣٢-١٣٨٦) شيعه، نجف: ١٣٨٥؛ قم: مكتبة الداورى.
١٣٢. آيات الأحكام، سيد يحيى يزدى (م: ١٣٨٨) شيعه. نجف: مطبعة الآداب.
١٣٣. مسائل معارف القرآن (منتخب از معارف قرآن - آيات الأحكام تفسير معارف القرآن)، محمد شفيح ديوبندى، سنى. كراچى: دار الاشاعت، ١٩٨٩، گردآورنده: محمد اقبال قريشى، اردو.
١٣٤. دفع ايهام الاضطراب عن آيات الأحكام، محمد امين بن مختار الجكنى الشنقيطى (١٣٠٥-١٣٩٣) سنى، صاحب تفسير أضواء البيان فى ايضاح القرآن بالقرآن در ده جلد. رياض: مطابع الرياض، ١٣٧٥. (٥/٢/١٢٩)
١٣٥. بدايع الكلام فى تفسير آيات الأحكام، محمد باقر الملكى الميانجى (تاليف سنه ١٣٩٨) شيعه. بيروت: مؤسسه الوفاء، اول، ١٤٠٠.
١٣٦. ادوار فقه اسلامى در الميزان، سيد محمد حسين طباطبائى (١٣٢١-١٤٠٢) شيعه. انتشارات نور فاطمه.
١٣٧. آيات الأحكام، احمد ميرخانى (م: ١٤١٤) شيعه. تهران: (بى نا).
١٣٨. احكام القرآن، محمد خزائلى (تولد ١٢٩٢ش) شيعه. تهران: سازمان انتشارات جاويدان، پنجم، ١٣٦١.
١٣٩. أحكام القرآن، سيد ابوالفضل برقى، شيعه. تهران: موسسه مطبوعاتى عطائى. در اين اثر ضمن بيان ٢٦٦٤ مساله فقهى به آيات قرآن استناد شده است.
١٤٠. تبصره الفقهاء بين الكتاب والسنة، محمد صادقى تهرانى (تولد ١٣٠٧) شيعه. تهران: دفتر انتشارات اسلامى، اول، ١٤١٢.
١٤١. أقصى البيان فى آيات الأحكام وفقه القرآن، مسعود سلطانى، شيعه.
١٤٢. تفسير آيات الأحكام، مناع قطان (تاليف ١٣٨٤) سنى. قاهره: مطبعة المدنى؛ دمشق: المكتب الاسلامى.
١٤٣. تفسير آيات الأحكام من سورتي الانعام والاعراف، فريد مصطفى سلمان، سنى. رياض: دارالنفائس؛ عمان(اردن): دارالفرقان، اول، ١٤١٣.
١٤٤. الدين والقرآن، زين العابدين التونسى، سنى. مطبعه أبى العلاء ١٣٩٦.
١٤٥. روائع البيان - تفسير آيات الأحكام من القرآن، محمد على الصابونى، سنى. دمشق: مكتبة الغزالى؛ بيروت: داراحياء التراث العربى، ١٤٠٤، مؤسسه مناهل العرفان، عزالدين.
١٤٦. أحكام من القرآن، عبد الجبار الراوى، سنى. دمشق: مطبعة الكفاح، ١٣٩٠.
١٤٧. تفسير آيات الأحكام، محمد على السائس، سنى. قاهره: مطبعة محمد على صبيح؛ بيروت، دمشق: دارابن كثير ودار القادري، ١٣٥٧ق، تصحيح: حسن السماحى.

۱۴۸. البرهان لعلوم القرآن (بخشی از جلد ۲ و ۳ و ۲۷۰ ص)، شیخ موسی الشیخ جعفر السودانی، شیعه. بغداد: مطبعة الآداب، ۱۹۹۰-۱۹۹۱.
۱۴۹. تفسیر آیات الأحكام، احمد محمد الحصری (تالیف ۱۴۰۹) سنی. بیروت: دار الجیل، اول، ۱۴۱۱.
۱۵۰. مع القرآن فی آیات الأحكام، محمود عبدالله. قاهره: دار الكتاب الجامعی، ۱۳۹۷. (۵/۲/۱۳۰)
۱۵۱. احكام القرآن (ارث، ربا)، محمد باقر بهبودی، شیعه. تهران: معراجی - آخوندی.
۱۵۲. ادوار فقه (جلد ۲)، محمود شهابی، (م: ۱۳۶۵)، شیعه. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دوم: ۱۳۶۶، طبقه بندی آیات احكام براساس كتاب كنز العرفان فی فقه القرآن اثر فاضل مقداد سیوری.
۱۵۳. مذكرة فی تفسیر آیات الأحكام، سلطان حسینی و دیگران. قاهره: وادی الملوك، ۱۳۵۳. (۵/۲/۱۲۹)
۱۵۴. مذكرة فی تفسیر آیات الأحكام، عبد السلام العسکری. قاهره: وادی الملوك، ۱۳۵۷ در ۳۸۴ صفحه. (۵/۲/۱۲۹).
۱۵۵. ترجمه و تلخیص زبده البیان، مقدس اردبیلی. ترجمه و تلخیص از سید جعفر سجادی. تهران: مؤسسه مطبوعاتی عطائی، ۱۳۶۲.
۱۵۶. قبس من التفسیر الفقہی (بحوث فی بعض آیات القرآن الکریم)، الشافعی عبد الرحمن السید، سنی. دار الطباعة المحمدية، اول، ۱۴۰۱، ۲۰۸ صفحه، (۱۰/۲/۴۳۶)
۱۵۷. دراسات فی تفسیر بعض آیات الأحكام، کمال جوده أبو المعاطی، سنی. قاهره: جامعه الأزهر، کلیة الشریعة والقانون، ۱۴۰۰، ۱۸۱ صفحه. (۱۰/۲/۴۳۶)
۱۵۸. أحكام قرآن یا قانون اسلام، غلامرضا امیری (گروسی)، شیعه. کرمانشاه: کتابفروشی علمی، ۱۳۲۸، (تالیف ۱۳۲۸).
۱۵۹. فقه القرآن وخصائصه، فرج توفیق الولید، سنی. بغداد: مطبعة الرشد، ۱۹۹۰، ۵۴۴ صفحه.
۱۶۰. احكام القرآن، محمد بن احمد عبد الله خويز، مالکی.
۱۶۱. أحكام القرآن علی مذهب المالک (مؤلف آن نامشخص است).
۱۶۲. الايضاح عن أحكام القرآن (مؤلف آن نامشخص است).
۱۶۳. الامام فی بیان ادلة الأحكام، عز الدین عبد السلام السلمی (۵۷۷-۶۶۰) سنی. این کتاب درباره بحث فنی احكام قرآن است. بیروت: دارالبشائر الاسلامیة، اول، ۱۴۰۷، تحقیق رضوان مختار بن عزیزة.
۱۶۴. اهل بیت و آیات الأحكام، گردآورنده: قاضی زاهدی و بخشایشی (جمع آوری بخشی از سخنان اهل بیت (ع) درباره آیات احكام از کتابهای روایی به مناسبت چهارمین کنفرانس تحقیقاتی علوم و مفاهیم قرآن کریم). قم: دار القرآن الکریم، ۱۳۷۰.
۱۶۵. آیات الأحكام، هاشم هاشم زاده هریسی، (دو دوره در دست انتشار).

۱۶۶. تاریخ الأحكام والتشريع في الاسلام، محمود فرحات، (معاصر) شيعه. بيروت: الدار العالمية، اول، ۱۴۱۴.

۱۶۷. فقه القرآن، محمد يزدی، شيعه. قم: موسسه مطبوعاتی اسماعيليان، ۲ جلد، اول، ۱۳۷۴.
۱۶۸. تفسير جامع آيات الأحكام، زين العابدين قربانی لاهیجی، شيعه. تهران: نشر سایه (چاپخانه الهادی قم)، اول، ۱۳۷۴. شنیده شده که این کتاب ۴ جلد است که فعلاً جلد اول و دوم منتشر شده است.

۱۶۹. بررسی سیر تدوین و تطور تفسیرهای فقهی و رجال شناسی مؤلفین آنها، نعمت الله سلیمانی. عنوان مورد نظر پایان نامه کارشناسی ارشد در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس تهران است که در سال ۱۳۷۲ به راهنمایی ابوالفضل شکوری و مشاورت سید محمد باقر حجتی تدوین شده و در بخشی از آن به بررسی سیر تاریخی تفسیرهای فقهی و احکام قرآن (به طور ناقص و بدون استقصاء کامل) پرداخته شده است.